

7. Старовойтова І. І. Соціальна ідентифікація як основа формування соціальних спільнот / І. І. Старовойтова // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць / відп. ред. В. В. Лях. – К. : Укр. центр духов. культури, 1999. – Вип. 4. – С. 3–20.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; пер. с англ. А. В. Толстых. – М. : Флинта ; МПСИ ; Прогресс, 2006. – 341 с.
9. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології / Ф. Тьоніс. – К. : Дух і літера, 2005. – 259 с.
10. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 2003. – 592 с.
11. Вагин В. Социология города [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Vagin/index.php.
12. Васютинський В. О. Соціально-психологічна модель колективного самовизначення спільноти / В. О. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2008. – Вип. 19 (22). – С. 57–66.
13. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер ; пер. с нем. – М. : Юрист, 1994. – 704 с.
14. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм ; пер. с фр. – М. : Наука, 1991. – 572 с.
15. Лозовая О. Н. Ментальность города и села как объект психосемантического исследования: к постановке проблемы / О. Н. Лозовая // Журнал практикующего психолога. – 2009. – Вип. 15. – С. 130–140.
16. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер ; пер. с англ. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
17. Шипилов А. В. Иное города [Електронний ресурс] / А. В. Шипилов. – Режим доступу : www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/06/09/_/shipilov2/pdf.
18. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни / Л. Вирт // Социальные и гуманитарные науки. Сер. 11. Социология. – 1997. – № 3. – С. 170–175.
19. Marcia J. E. Development and validation of ego identity statuses / J. E. Marcia // Journal of Personality and Social Psychology. – 1966. – № 3. – P. 551–558.
20. Коростелина К. В. Исследование социальной идентичности: на пути к примирению в Крыму / К. В. Коростелина. – Симферополь : Доля, 2002. – 255 с.

© Карпова І. Г.

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ ЯК РЕФЕРЕНТНА СПІЛЬНОТА

Д. О. Кобрисенко, м. Київ

Висвітлюється проблема дослідження політичної партії як референтної спільноти. Розкрито основні підходи до розуміння вітчизняними і зарубіжними дослідниками таких категорій, як “спільнота”, “референтна спільнота”, “політична партія”; зауважено неоднозначність та відмінності в розумінні цих категорій.

Ключові слова: політична партія, референтна спільнота, ідентифікація зі спільнотою, політична діяльність.

Освещается проблема исследования политической партии как референтной общности. Раскрыты основные подходы к пониманию отечественными и зарубежными исследователями таких категорий, как “общность”, “референтная общность”, “политическая партия”; указано на неоднозначность и различия в понимании этих категорий.

Ключевые слова: политическая партия, референтная общность, идентификация с общностью, политическая деятельность.

The article reviews the problem of political party's researches as a reference community. Main approaches of native and foreign psychology to understanding such categories as “community”, “reference community”, “political party” are discussed. The author points at the differences of understanding of these categories by native and foreign researchers.

Key words: political party, reference community, community identification, political activity.

Проблема. У сучасній психології зростає інтерес до осмислення проблем, пов'язаних зі становленням спільноти та особливостями її взаємодії з особою. Обираючи референтну спільноту як об'єкт ідентифікації, особа потрапляє під соціальний вплив, який дає їй відчуття психологічної захищеності та спрямовує її розвиток і функціонування. Важливість референтної спільноти полягає в тому, що її норми перетворюються на систему відліку не тільки для самооцінки, а й для оцінювання явищ соціального життя, формування індивідуальної картини світу. Референтність спільноти визначає останню як об'єкт, до якого особа зараховує себе психологічно, поділяє норми та цілі спільноти, орієнтується на них у своїй поведінці.

В умовах істотної політизації громадського життя для великої частини громадян роль референтних спільнот виконують політичні партії – і не лише за ознакою членства в них, а й тоді, коли суб'єктивно важливим для особи є володіння базовими спільнототвірними характеристиками. Нагальним виявляється дослідження особливостей ідентифікації особи з політичною партією як референтною спільнотою. Актуальність цієї проблеми та недостатня розробленість описаних її аспектів зумовили вибір теми статті.

Мета статті: висвітлити погляди фахівців у галузі політичної психології та психології спільнот на саму природу, перебіг ідентифікації особи з політичною партією як референтною спільнотою.

Завдання: визначити феноменологічну сутність категорій “політична партія”, “спільнота”, “партійна спільнота”; дослідити основні проблеми ідентифікації осіб з політичною партією, зумовлені істотним впливом партійно-політичного середовища.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел свідчить про існування розбіжностей у трактуванні феноменології поняття “спільнота”.

Так, Б. Д. Паригін вважає, що феномен спільноти потрібно розглядати і досліджувати, взявши за основу близьку за значенням, але не тотожну їй категорію групи. Психологія спільноти порівняно із психологією груп охоплює більш широке коло явищ. Паригін наголошує, що спільнота є засобом внутрішньогрупового об'єднання, солідарності, злютованості і взаєморозуміння. Цьому сприяє вже сам факт визнання спільних групових інтересів, цілей та цінностей, факт визнання належності до групи, що знаходить відображення у свідомості і почутті “ми” [1].

Щоб розвинути цю думку, хочемо додати, що, аналізуючи спільноту як явище, головний акцент потрібно робити на тому, що це не просто група людей, яка має якісь ознаки, а група людей, які мають важливі підстави для об'єднання: почуття “ми”, відчуття єдності, моральну підтримку від належності, спільні цілі, цінності, інтереси тощо. Уже із самої назви “спільнота” видно, що її “утворювальні компоненти” роблять і робитимуть усе спільно, інакше втрачається сама перспектива їх існування; цього, на жаль, сказати виключно про групу не можна.

Г. Г. Дилігенський зазначає, що діючи спільноту не можна охарактеризувати як механічну суму індивідів, бо це “особливе відносно самостійне утворення, яке має свої власні психологічні якості та здійснює зворотний вплив на індивідуальну психологію кожної особи, котра належить до спільноти” [2, с. 275]. Тобто відбувається вплив однієї особи на інших, інших – на особу, а тому можна вибудувати таку схему: особа – значущі інші (у нашому випадку – спільнота) – особа.

Більш конкретну позицію обґрунтовує В. О. Васютинський, характеризуючи спільноту як велику умовно-реальну референтну групу. Спільнота на відміну від багатьох великих соціальних груп характеризується референтністю для всіх або більшості її членів. Щоб група стала спільнотою, формальної належності не досить. Для цього потрібно, щоб цінності, ідеали тощо були значущими для індивідів і стали підставою для ідентифікації з групою. Але головний показник існування спільноти, за Васютинським, це наявність у її членів спільної або схожої ідентичності. При цьому, на думку дослідника, має значення переживання особами своєї належності до однієї спільноти, відчуження істотної психологічної близькості або схожості, прихильність до однакових цінностей та ідеалів [3].

Доцільним у світлі означеної проблеми видається з'ясувати особливості ідентифікації особи з референтною спільнотою, зокрема у політичній сфері. Це пов'язано насамперед із політизацією сучасного життя.

Аналіз сучасних літературних джерел дає підстави стверджувати, що на сьогодні немає чіткої визначеності щодо детермінації поведінки людини в політичній сфері. Можна припустити, що такою детермінантою можуть бути ідейні переконання особи, які виробляються і модифікуються впродовж усього її життя. При цьому

належність до тієї чи іншої політичної партії і є головною характеристикою потреби в суспільно-політичній діяльності.

Більшість сучасних дослідників розглядають політичну партію як різновид групи, що насамперед виконує політичні функції [1; 4–6]. Зазвичай політичну партію сприймають як “інструмент мобілізації суспільної підтримки в конкурентній боротьбі за владу” [6, с. 45]. Боротьба за владу може бути однією з умов референтності партії для особи. Припускаємо, що в процесі ідентифікації особи з партією у першій формуються характерний для партії “шаблон” сприймання дійсності: розрізнення “своїх” і “чужих”, “добра” і “зла”, цінностей, уподобань тощо.

Відомо, що психологічна близькість є одним із визначальних чинників єднання людей, зокрема політичного. Вважаємо цей аспект одним із ключових, коли йдеться про визначення політичної партії як спільноти; для ефективної, успішної партії психологічна близькість – неодмінна умова існування.

Чинники, які впливають на формування ідентифікації в політичній площині, виокремлює та аналізує О. Т. Баришполець. На думку дослідника, щоб людина “подалася” до партії, вона повинна мати потребу, по-перше, самоактуалізуватися саме в політичній діяльності; по-друге, ідеологія партії може виступати рушійним чинником політичного єднання особистостей. При цьому основні функції ідеології – об’єднувати електорат навколо партії, спрямовувати поведінку населення в потрібному напрямку [4, с. 89].

Г. Г. Дилігенський зазначає, що ідентифікація особи з великою соціальною групою – вагомий чинник політичного вибору. На вибір політичної орієнтації впливає ідентифікація особи з тією групою, з якою у даний момент вона відчуває найбільшу психологічну близькість [2, с. 326]. Тому можна припустити, що, вступаючи до партії, за умови “усвідомленого” вибору особа ідентифікується з нею, набуваючи тих психологічних особливостей, які були зазначено вище.

Утім, не варто ідеалізувати значення ідентифікації та її ідеологічного аспекту при визначенні політичних уподобань громадян, бо в останніх вони можуть формуватися під впливом досвіду і здорового глузду. Ідеологію можна розглядати як чинник об’єднання громадян, коли останні, переживаючи її як головне середовище ідей та цінностей свого життя, як ідеальну державу, завдяки своїй поведінці у цьому середовищі втілюють у життя свої “ідеальні” уявлення.

У разі орієнтації керівництва партійних структур не на ідеологічний аспект – аспект психологічної єдності, а переважно на близькість до влади, “золоту – середню – позицію”, імовірно, існує небезпека нетривалості підтримки цієї партії і, як наслідок, небезпека існуванню самої партії. Розвиваючи цю думку, можна зазначити, що ідеологічний

чинник у процесі ідентифікації особи з партією є одним із ключових при голосуванні на виборах.

В. О. Васютинський зазначає, що індивід, розвиваючись соціально, приєднуючись до вже існуючого соціуму, мимоволі починає сповідувати певну ідеологію і стає її носієм. Таким чином, “особистість не може поставати поза ідеологічним контекстом” [7, с. 29]. Вважаємо, що політична насамперед партійна, ідеологія стає однією із форм обов’язкового залучення особи до ідеологічного контексту в соціумі.

Н. В. Климчук підкреслює важливість можливості приєднання осіб до тих політичних партій, програми яких найбільше відповідають соціально-політичним уявленням індивіда. Той факт, що сьогодні в соціумі існує багато партій, свідчить про те, що більшість громадян сприймають політичну партію як можливість активно впливати на соціальні та політичні процеси через участь у цих соціальних групах [5].

Сьогодні політичні партії виступають як ефективний інструмент не тільки для досягнення влади, відстоювання матеріальних інтересів, а й для отримання “психологічного комфорту”. Цей комфорт отримують переважно в процесі ідентифікації як ті, хто хоче безпосередньо реалізуватися в політичній сфері як головній у їхньому житті, так і ті, хто не вважає для себе можливим реалізуватися в інших сферах.

Відомо, що поведінка людини детермінується зовнішнім світом опосередковано через її психічну діяльність. Ми припускаємо, що саме політична партія (як “структура із зовнішнього світу”) може виступати детермінантою, яка змінює деякі аспекти в психіці людини.

Більшість вітчизняних психологів [1; 8; 9] визначають процес ідентифікації як один із суттєвих механізмів соціалізації. Зокрема, наслідки ідентифікації розглядають як активне засвоєння зразків і стереотипів поведінки, характерних для членів групи, з якою ідентифікуються, як прийняття групових норм, цілей, соціальних ролей, настановлень, ідеалів за свої особисті.

Н. М. Авдєєва тлумачить ідентифікацію як налагодження специфічного емоційного зв’язку між суб’єктом і відображуваним об’єктом, змістом якого є безпосереднє переживання суб’єктом своєї тотожності в тій чи іншій мірі з об’єктом [8]. Отже, ідентифікацію особи з політичною партією можна визначити як ступінь прояву “ставлення” до цієї партії.

Цікаве зауваження робить А. А. Налчаджян щодо особливостей ідентифікації. На переконання дослідника, ідентифікація як психічний процес має дві протилежні тенденції і внутрішньо суперечлива: а) суб’єкт А, ідентифікуючись із особою В, тим самим схвалює її існування, нерідко переживає почуття любові до неї, наслідує її; б) разом з тим ідентифікація нерідко виявляється в сильно вираженій тенденції заміни себе особистістю людини, яка стала об’єктом співчувальної ідентифікації, захоплення та наслідування [10, с. 143].

Хочемо підкреслити, що процес ідентифікації особи з партією зумовлює взаємовплив: вплив партії на особу і особи – на партію. Так виникає залежність особи від спільноти і, навпаки, спільноти від особи. При цьому окремо, ізольовано ці складники одного цілого існувати не можуть, бо особа – це ланка суспільства, а тому і якоїсь спільноти, а спільнота існує тільки за наявності людей, для яких вона важлива, тобто референтна.

М. І. Єнікєєв і О. Л. Кочетков звертають увагу на існування трьох форм ідентифікації: пряме емоційне ототожнення; зарахування себе до деякої номінальної групи (вікової, статевої, національної тощо); зарахування себе до реальної малої групи [9, с. 64]. При цьому партійці можуть ідентифікуватися з політичною партією за допомогою як однієї форми ідентифікації, так і всіх трьох.

Досліджувати процес ідентифікації в політичній сфері доцільно у контексті політичної ідентичності. Але слід зазначити, що політична ідентичність не завжди вимагає партійної належності: виключно партійна належність, особливо у наш час, може бути зумовлена не ідентифікацією з партією, а іншими чинниками, зокрема соціальними.

Зі сказаного вище випливає, що внаслідок істотної політизації громадського життя для певної частини громадян роль референтних спільнот сьогодні виконують політичні партії – і не лише за ознакою членства в них, а й тоді, коли суб'єктивно важливим для особи є володіння базовими спільнототвірними характеристиками. Саме тому ідентифікація особи з референтною спільнотою може знайти відображення в орієнтації на ту чи ту партію. Наразі спостерігається все більш чітке визначення партійного електорату, партійного членства (збільшення чисельності політичних партій) і зростає можливість реалізації значної кількості осіб у політичній діяльності, зокрема в партійній сфері. Для цієї категорії громадян політична партія є референтною спільнотою, і, як наслідок, виокремлюється “партійна спільнота”.

На неможливість розмежування уявлень особи про себе і проявів політичної ідентифікації звертає увагу Б. С. Мар'єнко. При цьому політичну ідентифікацію дослідник розглядає як процес самоототожнення індивіда з політичним лідером, партією, рухом, політичною роллю, зразками політичної поведінки. А проте політична ідентичність нерідко трансформується, бо залежить від соціально-психологічних чинників, у першу чергу референтного оточення. Політична ідентифікація може відбуватися під впливом таких механізмів, як зараження, наслідування, засвоєння політичних взірців відповідно до потреб, інтересів та очікувань особи. Критерієм сформованості політичної ідентичності можна вважати політичну активність [11]. Саме тому, на нашу думку, доречно досліджувати особливості процесу ідентифікації тих осіб, які активно проявляють себе в політичній діяльності (партійці, активісти, прихильники тощо).

Отже, підсумовуючи розглянуті вище особливості “співіснування” особи і спільноти, можемо зробити такі *висновки*.

1. Процес ідентифікації особи з політичною партією зумовлює взаємовплив, унаслідок якого виникає залежність особи від спільноти і навпаки. Окремо, ізольовано компоненти такої взаємодії існувати не можуть: особа потребує комфорту єднання зі спільнотою, спільнота – осіб, для яких вона була б референтною.

2. Враховуючи феноменологію поняття “спільнота” і значущість політичної сфери для значної кількості осіб, вважаємо, що для останніх політична партія може бути референтною спільнотою.

Видається доцільним у подальшому простежити особливості ідентифікації громадян залежно від їхніх ідеологічних уподобань з партійними спільнотами.

Література

1. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
2. *Дилигенский Г. Г.* Социально-политическая психология : учеб. пособ. для высш. учеб. завед. / Г. Г. Дилигенский. – М. : Новая школа, 1996. – 352 с.
3. *Васютинський В. О.* Соціально-психологічні особливості делегування повноважень у процесі колективного самовизначення молодіжної спільноти / В. О. Васютинський // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2007. – Вип. 9. – С. 66–72.
4. *Баришполец О. Т.* Психологічні джерела та механізми дії партійних ідеологій / О. Т. Баришполец // Наукові студії з політичної психології : зб. статей. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 82–96.
5. *Климчук Н. В.* Феномен політичної партії у контексті теорії когнітивного дисонансу Леона Фестінгера / Н. В. Климчук // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 106–109.
6. *Лецинер Б. И.* Структура личности и некоторые закономерности формирования ее сознания / Б. И. Лецинер. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1979. – 160 с.
7. *Васютинський В. О.* Ідеологічне залучення в контексті владних домагань особистості / В. О. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2004. – Вип. 8(11). – С. 22–31.
8. *Авдеева Н. Н.* Понятие идентификации и его применение к проблеме понимания человека человеком / Н. Н. Авдеева // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга : тезисы докл. – Краснодар, 1975. – С. 6–9.
9. *Общая, социальная и юридическая психология.* Краткий энциклопедический словарь. – М. : Юрид. лит., 1997. – 448 с.
10. *Налчаджян А. А.* Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А. А. Налчаджян; [отв. ред. Э. А. Александрян] ; АН Арм ССР. – Ереван, 1988. – 263 с.
11. *Мар’енко Б. С.* Психологічні аспекти політичної ідентифікації. / Б. С. Мар’енко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2000. – Вип. 2(5). – С. 64–69.